

CIGÁNEK, R.

Politický zápas o jednotnou státní školu 1945–1949

Praha : Karolinum 2009.

Když se zamýšlíme nad současným stavem a perspektivami školního vzdělávání v České republice, není od věci si připomenout i to, jak jsme k dnešní situaci došli. Zcela zásadní událostí na této cestě bylo vytvoření jednotné státní základní školy, uzákoněné krátce po komunistickém převratu v roce 1948. Recenzovaná publikace představuje historický pohled na události provázející tento reformní akt, který byl podle autorova názoru dosud popisován spíše v pedagogických souvislostech. Autor, absolvent Pedagogické fakulty UK a nově i Katolické teologické fakulty stejné univerzity, knihu založil na své rigorózní práci a dokázal vytvořit dílko čtivé a podle mého názoru velmi užitečné.

Tematickým těžištěm textu je politický boj, jenž se vedl v předúnorovém období mezi zastánci a odpůrci postátnění veškerého českého školství, kdy se podařilo odpůrcům ideje jednotné školy v podstatě třikrát zabránit vydání příslušné legislativy (na Slovensku převzal stát všechny školy již bezprostředně po válce). Jedním z hlavních sdělení práce je, že zastánci „svobodných škol“ byli prakticky jen křesťané, zejména katolíci, na politickém kolbišti zastoupení lidovou stranou. Možná stále ještě nedoceňujeme, nakolik byl nástup komunistů víceméně v souladu s dlouhodobými procesy modernizace české společnosti, takže řada bodů komunistického programu se těšila široké podpoře veřejnosti. Křesťany tak v boji proti reformě podporovala jen část akademických elit, tedy středo- a vysokoškolští učitelé, kteří však byli skeptičtí spíše k ideji jednotné nižší střední školy než k postátnění školství. (V této souvislosti se zdá logické, že křesťané byli zřejmě hlavními organizátory různých snah o nezávislé, resp. tajné vzdělávání v době totality.)

Autor při vykreslení zápasu o charakter naší školy shromáždil pozoruhodný materiál z archivních fondů i z dobového, podle mého názoru dobře vybraného, tisku. Dokázal do výsledného obrazu zakomponovat jak činy a myšlenky příslušníků politických a intelektuálních elit, tak názory a pocity obyčejných lidí, včetně dětí, jichž se tato reforma týkala (viz dojemný dopis plzeňské dívky v závěru). R. Cigánek si ovšem nezachovává odstup od popisovaného dění, je zřejmé, komu fandí, a občas projeví až chlapecké rozhořčení nad proradností představitelů nové nastupující moci, tedy komunistů. Přesto práce nezakrývá ani nejednotnost a tendenci k politickým handlům na straně odpůrců reformy, zejména lidovců, přesněji řečeno jejich nejvyššího vedení. Autor neopomíná ani zmínit dobovou kritiku toho, že katolíci v tomto zápasu paradoxně prosazovali požadavek „svobody“ školy, tedy že konzervativní kruhy účelově využívaly liberální rétoriku, aby ochránily „své“ školy. Práce současně ukazuje, že ani mezi zastánci jednotné školy nepanovala shoda zejména v otázce diferenciací (pedagogové chtěli jednotnou školu vnitřně diferenciovanou, komunističtí politici byli zásadně proti jakékoli, i vnitřní, diferenciaci).

Knihou ukazuje, jak již před šedesáti lety byla aktuální diskuse o vztahu mezi kvalitou a spravedlivostí vzdělávání a o reformě kurikula. Podle mého názoru v kontextu

vývoje společnosti není zcela nelogický ani komunistický požadavek státního monopolu na vzdělávání. Celá problematika dnes nabyla na nové aktuálnosti s růstem počtu islámských náboženských škol v Evropě (ale i v muslimském světě) nebo s rozmachem domácího vzdělávání či bojem o místo evoluce ve školních osnovách, za kterým stojí radikální křesťanské skupiny. To jsou však úvahy, které jdou za rámec historické studie.

Závěr práce představuje popis „čtvrtého kola“ boje o jednotnou školu, kdy komunisté po Únoru hladce prosadili reformu, a naopak ponechali nenaplněny sliby na právní zakotvení výjimek, jež by umožnily další existenci nestátních škol. V přílohách autor uvádí vybrané dobové dokumenty.

I když od roku 1948 socialistická škola prošla ještě celou řadou zásadních změn, je zajímavé si uvědomit, že její základy byly kladeny pod podobnými hesly, pod jakými se snažíme ji od roku 1989 změnit. I na konci čtyřicátých let byly změny prezentovány jako definitivní odstranění dědictví rakouské školy, volalo se po tom, aby se děti ve škole neučily zbytečným informacím, ale získávaly praktické dovednosti, posilovala se výchovná funkce školy na úkor naukové...

Pád komunistického režimu přinesl obnovu víceletých gymnázií a krizi nediferencované nižší sekundární školy, tedy modelu, jehož vznik v českých podmínkách popisuje studovaná práce. Cigánkova práce nám připomíná, že jde o krizi modelu, který nebyl vytvořen v souladu s návrhy pedagogických odborníků, ale direktivně podle tezí komunistických ideologů. Takové jsou kořeny instituce naší základní školy a u nich musíme začít, chceme-li krizi řešit radikálně, tedy u zdroje jejích skutečných příčin.

Dominik Dvořák